

Lahtised Lehed

„Olioni“ hinnata kaasanne

Nr. 6

Juuni

1930

TALUEMA ARULAST

R. Kivit

Rännakuid Võrumaal

Autobiograafilisi pilte aastailt 1901 — 1902.

Kui olin õpetaja Parapalus

4. järg.

Nad käisid läbi kõik talud ja tegid kaupa: vot, oleme jälle siin, olge paid ja lubage meil teie rannas püüda, maksame öö pealt iga nooda kohta rubla või kaks ja viina niipalju kui juua jaksate...

Ning avasid viinalähkri ja jooming läks lahti.

Kui lähkrist juba küllalt oli kallatud, siis läksid külameestegi südamed ärdaks; nojah, aga ainult paariks päevaks anname luba, pärast minge minema, kaugemale järvele — panete oma tihedate nootadega järve ülevalt kinni ja meie ise ei saa rannast ainustki särge...

Läksid venelased, heitsid noota, müüsid püügi säälsamas järvel väljasõitnud ülesostjate laevadele, teenisid üheainsa ööga püügist sajad rublad nooda kohta ja tulid aja möödudes uuesti viinalähkritega kaldale. Tehti jälle uut kaupa, joodi jälle liikusid, aga külameeste eneste mõrrad seisid tühjad — tindipüük ei lasknud suuremat kala kaldale. Kirusid siis perenaised venelasi ja oma mehi, kes lasevad viina abil venelastel endid meelitada. Kirusid mehed ka ise ja vandusid:

„Kurat! Tänapäev lähme ja tapame nad minema, ei luba neil enam ainustki noodatäit tõmmata, pakkugu kas või kümme rubla ja kas või vaat viina...“

Aga vaevalt sai meestest sõnapidajat, sest kaval venelane oskas alati uut ja paremat juttu puhuda, ja napsist ei tulnud iial puudus.

Aga tol kevadel vihastusid külamehed viimaks päris tõsiselt.

Kord, ühel soojal aprillihommikul vara klopiti koolimaja uksele. Kui ukse avasin, seisid väljas kümmekond külameest, nende hulgas Saksa-Kusta, vallavanema abi, ametiraha rinnas.

„Noh, armas õpetaja, tule nüüd meile appi, tõlgiks ja keelemeheks, tahame minna ja tindivenelased rannast minema ajada, — küllalt meile nende närusest maksust ja viinast...“

Riietusin kohe, ja pahaselt torisev meestesalk liikus üle heinamaa järve poole.

Asusime sõjakas meeolul paari kalalootsikusse ja sõudsime järvele. Sääil seisis tindilaevas: tik: nii kaugemale kui silm ulatus nägema, paistsid piki randa mustad, rasked lodjad uduses hommikus. Nende vahel liikusid lugematud kalapaadid ja askeldasid võrkude kallal püüdjad. Sõudsime lähema püüdjatesalga juure ja kõnelesime käskivalt:

„Sõbrad, aeg on täis. Meie, külarahva esitajad, teil oma vetes püüda enam ei luba. Koristage oma võrgud ja minge minema.“

Venelased, nähes meie seas ametirahadega mehi, said tähelepanelikuks, katkestasid püügi, sõudsid ligemale.

„Kuidas? Meie peame ära minema?“

„Ja, ja, ära minema, meie ei luba teil enam püüda. Ja kui ei kuula, teeme protokollid.“

„Paikesed, lubage veel... Meil kala hakkas alles tulema.“

„Pole mingit juttu, kasige minema,“ pöörutas nüüd juba Saksa-Kusta ja ajas oma ametirahaga rinna ette.

Jutt oli vali, ning kära päale said tähelepanelikuks ka lähemad püüdjate artellid.

Siis nägime korraga, kui mitmelt poolt hakkasid püüdjate lootsikud kiiresti meie poole sõudma. Lähemal hetkel kihas järve pind meie ümber mitmestkümmest mustavast lootsikust, ja venelasi oli järsku hulgana koos. Igaüks tungis paate kaudu ligemale, et kuulda, mis on lahti. Mäletan, isegi kõndisin paatisid mööda nagu kuival maal. Kuuldes, et siin äraajamisega tegemist, hakkasid kavalad venelased paluma:

„Kallikesed, lähme lotja, kõneleme, ega me äramineku vastu ei ole, kui kaubale ei saa. Lähme lotja, sääil on parem, lisame teile maksu juure...“

Meie mehed jäid järsku pisut kылulama.

„Lotja, lotja! Kallikesed, tulge lotja, asi annab kõnelda.“

„Hää küll, lotja võime minna, aga edasi püüda me teil ei luba.“

Ja ruttu valgus lootsikute hulk laiali, ning venelased tirisid meid lähemasse lotja.

Sääil pakuti meile lahkesti istet, pandi kiiresti värske kalakatel tulele ning veeretati väike vaadike viina lagedale.

Varsti auras lõhnav kala ja ühine „takan“ hakkas vahvasti ringi käima. Võeti juba üsna sõbralikult koos viina ja värsket kalasuppi päale.

Ilmusid nähtavale punased täisverd vene tüdrukud ja tekitasid end meie meeste kilda. Juba naeris lõbusalt Saksa-Kusta ja külakümnik, üks noorem külamees patsutas julgelt paksu, õhetava tüdruku õlale.

Kas oli sääil veel juttu venelaste äraajamisest, seda ma ei mäleta, kuid see on kindlasti meeles, et varsti ürgas venelaste lõõtspill ja meie nooremad mehed keksisid venelastega võidu kamarinskit, ning nii mõnigi meie poiss kadus tervisest õhetava vene plikaga purjeriide taha.

Kuid see ei olnud kõik: peagi tuli järgmisest lodjast saatkond ja palus meid ka oma poole võõrsile. Kuna meil kõigil hoog oli juba kõvasti sees, võeti ettepanek vastu. Kogu kamps valgusime paatidesse, terve naistekari ja lõõtspill ligi, ning varsti oldi järgmises lodjas.

Sääl kordus seesama: kõva kostitamine teega, kalaga, viinaga, lõõtspilli lärmav muusika, punetavad tüdrukud.

Ja kui meid nõnda läbi 4—5 lodja oli tiritud, olid meie kõikide ninad ääreni täis ning laulude ja lõõtspilli muusika saatel juhtisid üllalaked venelased oma kallid külalised randa. Mäletan veel, et üks meie meestest peaaegu oleks hukkunud: ta sukeldus lodjast tulles vette, kuid ta saadi veel välja tirida.

Kuna mehed kõik olid kõvasti purjus, siis oli nende jutust raske aru saada, mis tingimustel keegi neist venelastele uuesti luba oli annud edasi püüda. Ja vaevalt võis uskuda, et üldse veel mingisuguseid tingimusi tehti. — — —

Oli möödunud mõni päev, kui koolimajja ilmus uuesti salk külamehi.

„Kallis kooliõpetaja, pole midagi nende venelaste tööbrastega teha, petavad ja meelitavad meid, sest oleme päris lollid. Aga nüüd me enam neile ei jäta. Istu maha ja tee meile kõva palvekiri: kaebame nende saatnate pääle Võru kreisiülemale, et nad rikuvad meie rannaõigust ja püüavad tinte tihedamate võrkudega kui sääduse poolt lubatud. Las tuleb politsei ja peksab nad minema, meie ise neist jagu ei saa.“

Tegime siis krõbeda palvekirja mis viidi vallavalitsusse, kus omalt poolt veel kaaskiri juure lisati ja Võru poole minema saadeti. — — —

Oli möödunud umbes nädal, kui olime ühel ilusal õhtupoolikul Voldemar Truutsiga järve rannas kala tabamas, kaasas västrad ja püss.

Järvel askeldasid tindipüüdjad ja nende suured lodjad seisid endiselt liikumatult.

Korraga kuulsime maanina tagant suurt kära, ähvardavaid hüüdeid ja kostsid kolm-neli pauku. Saime tähelepanelikuks. Kära suurenes, hüüded said selgemaks ja meie võisime aru saada eesti-keelseid appihüüdeid.

Jooksime ehmunult maanina mööda edasi.

Järsku avanes pilliroosaare tagant rabav pilt: kaks paati tõmbasid kõigest jõust lahe poole ja paadisolijad hüüdsid eesti keeles hädaldavalt appi. Paatide järele, tükk maad tagapool, sõudis samakiiresti kümnekond venelast kalapaati. Venelased karjusid vihastelt: „meie teid koeri tapame, laseme järve põhja“ ja vehkisid mõladega õhus. Kõigest jõust tõmbasid esimesed, sest vahe põgenejate ja tagaajajate vahel vähenes silmanähtavalt.

Esimesel hetkel ei saanud aru, mis lahti, kuid üks oli selge: venelased ajasid eestlasi taga. Veel ei saanud meie taibata, mis teha, kui meid põgenejate paadist oli märgatud.

„Tulge appi, laske püssist! Laske otsekohe pihta...“

Ilma pikema jututa kõmmutas Truuts paugu järve sihis. Püssipauk oli vali, löi suitsupilve üles, ja kajas üle veepinna.

Sel oli otsekohe mõju: tagaajajate paadid jäid korruga seisma.

„Laske mõrtsukate pihta!“ hüüti paadist juba julgemini ja paadid ise jõudsid juba nii ligidale, et seesolijaid võis näha. Veel pörutas Truuts teise

paugu ja pani uued laadungid sisse. Venelaste paadid seisid sagaras koos, kuid ähvardavad hüüded ei vaikinud ja mõlad vehkisid õhus, edasi aga keegi neist enam ei tulnud.

Uudishimulikult jäime põgenejaid tunnistama. Need olid ei keegi muud kui Meeksi vallakirjutaja Peeter Kangur, kaks politseikümnikku ja vallakordnik (urjadnik) ameti mundris. Mehed olid näost lubivalged, ning esimesel hetkel tänati tulejate poolt südamest: kui poleks olnud rannal püssimehi, oleksid vihased venelased neile kaldale järele tulnud ja nad surnuks peksnud. Ja kordnik hädaldas, et tal revolvri jaoks enam padruneid polnud.

Mis oli juhtunud?

Parapalu küla meeste ja vallavalitsuse ühise kaebuse põhjal oli Võru kreisiülem kohalisele valla politseile käsu annud tindipüüdjad venelased Meeksi valla piirivetest minema ajada, nende kalavõrgud ära mõõta ja kui peaks viimaste suhtes olema säädusest üleastumisi, siis võrgud otsekohe konfiskeerida — hävitamiseks nagu sääduses ette nähtud. Vastuhakkamise korral süüdlaste peale protokollid teha... .

Oli siis vallavalitsus organiseerinud revideerimissõidu, millest osa võtsid eeltähendatud isikud. Kui nad kohtasid venelasi ja nõudsid võrkude ettenäitamist, ei tahtnud venelased sellest teadagi, vaid hakkasid kindlasti vastu. Kui politsei protokollid kokku säädma hakanud, vihastunud venelased ja ähvardanud mehi järvepõhja peksa. Kui kordnik selle pääle revolvri välja võtnud, tunginud venelased mõladega otsekohe kallale. Siis näinud mehed, et pole enam nalja ja rutanud põgenema. Oma kergemate paatide tõttu pääsenud nad esimesest venelaste salgast välja, kuid hüüete pääle püüdnud teised salgad põgenejaid sisse piirata. Mõningad revolvripaugud kordniku poolt pole venelasi suurt hirmutanud ja kui kaldal abilisi poleks olnud, ei oleks tapmine jäänud tulemata. —

*

Aga sel omapärasel lahingul olid venelaste suhtes siiski kurvad tagajärjed: mõni päev hiljemini sõitis välja Võru kreisiülem noorem abi kõva politseikordnikkude salga saatel. Süüdlased venelased käsutati Mehikoormasse kõigi oma tindivõrkudega. Toimitud juurdlusel selgitati vastuhakkajad ninamehed, tehti protokollid, mõõdeti võrkude silmad ära. Mitu suurt tindinoota, mille üheainsa hind enam kui sada rubla, põletati Mehikoormas politsei poolt ära, venelaste hädaldamiste ja silma-vee saatel.

JUTT PABERIST, MIS OLII „VÄGA SALAJANE“:

Koolide inspektor Prošljakov ei jätnud mind aga nii kergesti rahule, nagu esiotsa arvasin.

Jõudnud oktoobri keskel 1901. a. Parapalusse koha pääle, taskus esialgne inspektori poolt antud ajutine lubakiri, millest eespool jutustasin, mõtlesin esiotsa jääda ootama: vahest unustab tujukas ja hajameelne Prošljakov jutu kuldsulega kirju-

tatud palvekirjast ja õiendusest ajalehes. Päälegi käisid kõvad jutud ringi, et Prošljakov pidavat varsti oma kohalt lahkuma.

Minu lootused osutusid siiski varajasteks.

Oli möödunud koolitöö algusest vaevalt kuu, kui kohalik vallakirjutaja saatis mulle väikese sedelikese, milles teatas, et Võrus käies saanud ta kokku koolide inspektoriga ja see kirunud esimeses joones, et ta olevat Meeksi valla Parapalu kooli päälle lasknud ühe kangekaelse poisi ametisse, mida ta nüüd kahetsevat. Olevat see poiss üleannetu ajalehe kirjasaatja, kes tema, Prošljakovi, kohta ajalehtedes valesõnumeid kirjutavat. Tema olevat nõudnud, et valetated õiendataks, kuid poiss vist ei mõtlevatki seda teha — olevat tarvis sunniabinõusid tarvitusele võtta. Ütelnud kirjutaja Kangurile, et ärgu too poiss sääl Parapalus mõelgu, et inspektor midagi unustab...

Jutustasin kogu loo ka Kangurile ära, mille päälle viimane arvas, et kuldsulega kirjutatud palvekiri võib ära jääda, kuid õiendus ajalehes tuleks teha ja nii, et igauks võiks aru saada, kust poolt see on päälle sunnitud, — paljastab veel tugevamini Prošljakovi vempusid. Teiseks oleks õiendus talle väikeseks rahulduseks, — vahest jätab tagakiusamise järgi.

Kirjutasin siis kohe *Oleviku* toimetusele kirja, milles jutustasin kogu selle loo. Lisasin juure ka mõnerealise õienduse, millele alla kirjutasin oma täieliku aadressi ja nime. Jätsin seejuures toimetuse otsustada, kas õiendust avaldada või mitte, — oli ju õiendatav sõnum otsast otsani täiesti õige. Nädal hiljemini ilmus *Olevik* ja sääl oli kodumaa sõnumite eesotsas minu õiendus (*Olevik* 1901, nr. 48), millesse toimetuse oli omalt poolt lisanud paar sõna juure.

Võtsin siis tolle lehe numbriga, kriipsutasin õienduse punase pliiatsiga alla ja saatsin Prošljakovi aadressil minema.

Selle päälle jäi esiotsa kõik vaikseks. Mõni aeg hiljemini teatati koolidele, et Võrumaa rahvakoolide inspektoriks on nimetatud Tihomirov.

Kuid juttu „kuldest sulest“ ei olnud Prošljakov siiski unustanud.

Kord, detsembris 1901, sain kutse kiires korras vallamajja ilmuda tähtsa asja pärast.

Lasin kooli järgmiseks päevaks lahti ja töötasin vallamajja.

Sääl sain oma üllatuseks kuulda, et kohalik politseikordnik olevat pärinud minu kohta mitmesuguseid teateid ja käskinud mul tema jutule tulla. Vallakirjutaja Kangur arvas kohe, et siin on mängus Prošljakovi kaebus sandarmivalitsusele, sest tema olevat kordniku käes näinud paberit sellekohase nurgatempliga, ning paberis kõneldud minust; päälegi olnud paberil nurgal märkus: „väga salajane“. Ka olevat kordnikul minu kohta mingisugune ülemalt poolt saadetud ankeetleht täita. Ja selle kohta kogutavat nüüd minu elukohtadest andmeid.

Kirjutaja Kangur arvas, et on tingimata tarvis teada, missuguses vaimus täidetakse ankeetleht,

sest oli selge, et minu päälle on sandarmivalitsuses kaevatud, ja kui saadakse vähegi kahtlustavaid andmeid, siis võib järgneda kohe vangistus või väljasaatmine, paremal juhul kohalt vallandamine.

Sain neid jutte kuuldes äärmiselt ärevaks ega teadnud kogu loo kohta esiotsa midagi ütelda. Kuna Kangur minult õige uudishimulikult mitmesuguseid asju päris, tekkis minus järsku kahtlus, kas temagi ei etenda kavala nuuskuri osa. Veenusin aga hiljemini, et mu kartus oli Kanguri suhtes siiski põhjusetu: too kena mees katsus olla mulle igatpidi abiks ja minu päälle sihitud kahtlustusi kõrvaldada.

Kuna politseikordnik oli mulle tuttav, otsustasin otsekohe tema juure järele kuulama minna, milles asi tõepoolest seisab, — tundsin kordnikku võrdlemisi vastutuleliku „rahvamehena“, kellega kõrtsis pudeli juures võis puhuda igasugust juttu.

Sammusin Meeksi mõisa, kus elas kordnik, omal pääs mitmesugused hirmutavad mõtted.

Kordnikku ei leidnud kodus, ta oli läinud Mehikoorma alevisse. Kõmpisin talle sinna järele, ning omal hakkas koguni hea meel, et kohtan teda vahest Mehikoormas, kus mõnes „lokaalis“ võib maha istuda ja võib olla toda „väga salajast“ paberitki päris oma silmaga näha.

Ma ei pettunud oma arvamistes. Leidsin otsitava juba ühest „lokaalist“ ning kordnik, va kena mees, tõi varstigi tolle väga salajase paberi välja.

See polnud midagi rohkem ega vähem kui kubermangu sandarmivalitsuse eeskiri Võru kreisi-ülemale ja säält edasi kordnikule, koguda Jaan Johani p. Vahtra poliitilise ilmavaate ja tegevuse kohta teateid tema endistest ja praegusest elukohadest. Selle jaoks oli kaasas ankeetleht paljude küsimustega, mis pidi täidetama saadud andmete põhjal. Mäletan, et sääl olid niisugused küsimused: missugune haridus, mis keeli oskab, kas on välismaal käinud, kas peab välismaalastega kirjavahetust, mis on kuulda temast rahva keskel, kas allub autoriteetsete isikute mõjudele jne., jne., ühesõnaga tollaegne harilik sandarmivalitsuse nuuskimisleht.

Istusime tükk aega pudeli konjaki juures, mida olin omalt poolt lisaks lauale tellinud, kuni küllalt pehme kordnik sai veel pehmemaks. Siis lõime „väga salajase“ paberi uuesti laual lahti ja täitsime selle ühisel nõul ja oskusel, ning nii, „et hunt oli söönud ja talled terved“...

Mäletan veel, et too häätahtlik kordnik selle juures ayameelselt vandus:

„Olen teeninud hulk aega, kuid säärast sõnikut, nagu see „väga salajane“, on minul siin nurgas esimene täita. — — —

Kuna ankeetleht sai täidetud minule kõige soodsamalt, arvasin, et uusi üllatusi vahest enam ei tule. Mõni nädal hiljemini selgus, et olin olnud jällegi liiga suur optimist. Sest ühel päeval kutsuti mind jälle vallamajja, ja kordnik teatas minu uueks kokkumiseks, et olen kaheks aastaks politsei valve alla määratud, ning võttis minult all-

kirja, et ma ei lahku tolle aja jooksul valla piiridest ilma politseile teatamata.

„Pääsesite siiski terve nahaga“, naeris hääsüdameline kordnik, „see niinimetatud politseivalve ei tähenda tegelikult niihästi kui mitte midagi“.

Ja nii see ka tõepoolest oli: mitte kõrdagi ei saanud politsei tolle kahe aasta jooksul minult teada, kuhu ja kunas ma ühest kohast teise rändasin, ega määratud mulle selle eest ka mingit karistust. — — —

* * *

Suve tulekul, kui lõppes rannas latikapüük ning üleni rohelises ehtes seisis kohisev kaasik koolimaja ümber, siis ühel päeval sidusin kokku oma väikese pambu ja rändasin Parapalust välja, tagasi Meeksi vallamajja, kus asusin jälle vallakirjutaja juure selle abiliseks — suve-vaheajaks, asi, mille üle olid kadedad mu ametivennad teistes koolides, kel mitmel ei jäänud üle muud nõu kui asuda suveks põllutööliseks kas sugulaste juure või otse võõrasse talle, sest elada tuli ja harilik kooliõpetaja näljapalk ei võimaldanud teist teed. — — —

*

Suvel 1902 leidsin ma Põlva kihelkonnas, Perivallas, Metstes, parema õpetajakoha, kus palgaks oli nimelt maa... — — —

*

Olid jälle kuldkollased metsad ja sügispäike naeratas läbi selge tuuletu õhu, kui logises mu väike kraamikoores auklikku ja looklevat sootekkest mööda välja Parapalu saarelt, välja suure maailma. Lahkusin nii nagu olid lahkunud igal sügisel minu elkäijad, sest juba ammu ajast ei olnud keegi õpetaja suutnud Parapalus püsida rohkem kui aasta.

Sammusin vaikides vankri kõrval läbi tutvaks saanud metsasalude, kus vähekäidud teekesel sahis langenud lehti, ja millegi pärast tundus olevat kurb lahkuda tollalt vaikselt tagamaalt, kus olin veetnud oma esimese ametiaasta, vaese ja vaevarikka. Tõsi küll, olin ju säääl elanud üle mõnegi üleemeelikust rõõmust sädeleva elupäeva, kuid palju

rohkem oli olnud siiski neid päivi, mil nälga näpistas kõvasti ja raske, rõhutatud meeoleu tõmbas näole valulikke jooni. Jäi seljataha vana sammaldunud koolimaja, kus mõnel pikal talveõhtul minu õudses üksinduses olles olid tükkinud kallale saladuslikud, müstilised mõtted elu mõistatustest, kogu enesege olemasolust.

Jäi ikka kaugemale too kohisev mets, mis piiras toda vana, õlkatusega maja, mets, mis talve jooksul oli mulle kohanud oma armast, muutmatut laulu. Jäid seljataha need üksikud, madalad talukobaradki sookäärudes, kus elasid need südamlilikud, avameelsed inimesed, kes nii või teisiti olid püüdnud minuga kaasa elada.

Ja peagi kadus silmist ka sinetav, alati kohisev Peipsi, oma maaninadega, pilliroosaartega ja lahekaartega, kus oli olnud nii kaunis sõuda ja kalastada.

Jäi sinna, Parapalu metsanurka maha tükk mu enesege elupäivi esimeste katsumiste ja võitlustega olemasolu eest.

Aga — on veel midagi muud:

Ela hästi, ela hästi, Parapalu, sa osake minu noorusmaast!

Pole sinna, sinu romantilisse ilma iial enam tagasi saanud, pole sinu kohisevaid salusid kunagi enam näinud. Usun, et oled aja kestel saanud vahest hoopis teiseks, oled vahest muutnud oma välisege ilme, kuid minus elad sa sellisena, nagu nägin ja tundsin sind siis, kui elasin kaasa su rõõme ja muresid.

Tervitusi sulle, mu kadunud noorusmaa Parapalu! — Ela hästi, ela hästi! Sinu metsakohinas oli siiski armas olla, — vahest armsam kui pärast ses „ilusas“ laias maailmas, kuhu tookord igatsesin välja. Ikka kaunimana paistab aja kaugenedes too mälestus sinust, kõigest sellest, mida elasin üle su väikese elu helgemail hetkil. Ja — sinu päale tagasi mõeldes on mulle pärast vahest saanud mõistetavaks Jean Rousseau', Whitman'i ja Gauguin'i maailmasuhtumus, sest elades kaasa sinu lihtsat, võltsimatut elu, tundus säääl sageli, nagu kõnniks vanajumal ilmsi su kohiseva metsa all.

(Esimese osa lõpp.)

Julius Mägiste

Kahest muistsesest eksootilisest väliseestlasest

VÄLISEESTI küsimus — väljarännand eestlaste organiseerimine ja kodumaaga ühendusse toomine — on saand viimasel ajal elava käsitelu aluseks. On kogu asutet selle liikumise teenimiseks eriajakirju, ajalehed on toond sageli teateid välismaail elavate eestlaste elust-olust jne. Kuid eestlaste väljarändamine ja väliseestluse küsimus ieenesest on sama vana kui me rahvas: kõige pimedamail orjaaegadelgi on just ettevõtlikumad ja julgemad meie esivanemaist otsind vabadust väljaspool kodumaa- ja kodukeele-ala ning eest-

luse pisikeste üksik-verelipleadena on kadund teadmatusse. Alljärgnevad read olgu pühendet neile teadmattult kadund väliseestlasile, kuna nad tahavad meelde tuletada kaht neist, kellest juhuse on säilitand teateid ühe soomlase sadakond aastat päale kirjutamist avaldet päevaamatus ja kelle mõlema saatuse on inimlikult kaasa kiskuv.

Paari aasta eest ilmus Soome Kirjanduse Seltsi toimetusel soome ärkamisaegse tegelase, meie Rosenplänteri „Beitragede“ kaastöölise K. A. Gottlundi

reisu-päevaraamat aastast 1817, mil mainit isik üliõpilasena matkas Kesk-Skandinaavia (Rootsi) metsis sinna elama asund soomlaste, n. n. skandinaavia metsasoomlaste, Värmlanni soomlaste keelt ja kultuuri uurides. Autori katsed päevikut oma eluajal avaldada nurjusid, kuna tsensor liig valjult kippus maha kriipsutama mõningaid rahva elukujutamisse ja noore autori seiklusisse puutuvaid teose kohti (eriti just armulugusid j. m. sarnast), ning nüüd alles aastal 1928 on see päevik pääsind avalikkusse soomekeelsel kujul päälkirjaga „Ruotsin suomalaismetsia samoilemassa“ (Väinö Salmise toimetusel) üllatama järeilma oma tähelepanekute värskusega ja kirjeldusviisi lopsakusega. Kõigest, mis see teos sisaldab huvitavat, piirdume peatuma ainult sel, mis kuuleme sääl kõneldavat kahest eesti väljarändajast.

Kohe Stokholmist soomlaste asukohtadele reisisid Gottlund sai endale tubliks teejuhiks kellegi Munteri nimelise isiku, kelle sõbra-eestlase elusaatusest lasemegi jutustada tema päeviku lehekülgedel (lhk. 32—3) järgmist. „Nii Norrdén kui ka talurahvas jutustasid, et minu poolt varemini mainit Munter, kes viimase Soome sõja (lõppend a. 1809; J. Mg.) järele oli jäänd (Kesk-Skandinaavia; J. Mg.) metsadesse ja kes veel asub ses ümbruses, oli toond enesega kaasa teise seltsimehe nimega Remmer, kes mõnd aega oli eland siin kunni ta ühel päeval jäljetult kadus ilma et oleks saadud selgitada, kuhu ta oli jäänd. Need mõlemad Soome sõjamehed, kes võõramaalastena olid elama asund metsadesse soomlaste sekka pääle oma isamaa kaotamist, olid sõpradena eland kõigist naabreist austetuina ja lugupeetuina. Remmer läks ühel hommikul kellegi teise soomlasega koos Ockelbo metsadesse lehma ostma oma väikesele uudistalule. Ja sel teel on ta praegugi veel. Hoolimata kõigist järelepärimisist ja Munteri mitmest katsest pääseda oma õnnetuskaaslase jälgedele, ei ole korda läind saada temast pisematki teadust. Kuna teati, et tal oli olnud sugupärast raha kaasas, hakati kahtlustama, et reisukaaslane oli ta paljaks röövind ja tapnud, mispärast viimast oli kohtus üle kuulat, kuigi ka ei saadud teda süüdlaseks tõestada, aga mõrtsukaks peetakse teda tänapäevgi veel.

Nimi Remmer tundus mulle kohe tuttav. Mul tuli nüüd meelde, et mu isa Juva kirikuõpetajana (Savomaal Soomes; J. Mg.) oli märkind selle nime kihelkonnast välja rännand ja sõjas hukka saand sõjameeste nimesittiku, pääle selle oli mees isegi mulle tuntud selle tõttu, et ta mõni aeg tagasi oli olnud kihelkonnas üldise jutu aluseks. Oma küsimuste pääle sain Norrdénilt teada, et Remmer oli sündind Liivimaal, kust ta sõjameheksvõtu eest põgenedes oli lipsatand Soome ega sellepärast sõandand tagasi pöördä oma uuele, Vene valitsuse alla sattund isamaale (s. o. Soome, mis a. 1809 sai Venemaa alla. J. Mg.). Sellest ma tundsingi ära Remmeri ja veel paremini, kui ta kirjeldas selle mehe välimust. Olin rõõmus, et sain kinnitada svarsdjölastele (koha nimi, kus Gottlund seda jutustades peatus, oli Svarsdjö; J. Mg.), et Remmer elas Soomes ja et nii sain puhtaks pesta asjata mõrtsukaks peet mehe nime ja au. Jutustasin, et Remmer sõja alul Savosse Juvale oli maha jätnud naise ja enda kohtä tublikese varanduse, mis ta oli töökuse ja kokkuhoidlikkusega kogund. Mitmeaastase äraoleku järele pööris ta 1815. a. talvel tagasi Soome, et kallistada

oma armastet ja, nagu ta ärvas, truud abikaasa. Ägä naine, kes seitsme aasta jooksul polnud kuulnud sõnagi oma mehest ja ehk ärvas teda nagu mõnd muudki langend sõjameest puhkavat vaikes liivas, oli asund lähedasse vahekorda ühe Pohjanmaa (Lääne-Soome osa; J. Mg.) hulkuriga, ja kui see ühiselu sai kirikuvõimule teatavaks ning kavatseti abinõusid selle vastu tarvitusele võtta, kolis ta oma armukesega Helsingisse, müües Remmeri kogu päranduse. Selle kurva asjaolu pidi ta ära kuulama, kui pööris pääle sõja hädaohtude ja vaevade ärakandmist koju oma naise süles puhkust nautima. Mäletan hästi, kui troostitu ta oli saades kirikumõisast need teated. Vana sõjamees nuttis nagu laps. Ja kuigi juuresolijad manitsesid teda ära põlgama oma kuritegelist naist, ta katsus teda kaitsta ja osutas peaaegu piirritut andeksandi. Ta tõttas Helsingisse, et teda üles otsida ja lahutada sellest võrgutajahulgusest.“

Sinna Helsingi-teenkonnale see traagilise saatusega väliseestlane nüüd kaobki meie silmist. Võibolla tal oli Helsingis jälle pettumusi ja ta viimaks koguni purjetas üle lahe lõunasse tagasi oma noorpõlvekodusse. Nägime ju eespool, et ta oli Liivimaalt, ilmsesti mõisa nekrutiksandmise eest karand ori. Pole kahtlust, et ta polnud lätlane — lätlane vaevalt oleks valind põgenemistee läbi kogu võõra Põhja-Eesti ja vaevalt lätlane nii kergesti oleks kodunend Soomes nagu näeme Remmerist. Oma võõrapärase nime ta oli kindlasti saand Soome sõjaväes, kus sõduritele nimeandmine oli moes (ka ta sõber soomlane Munter oli oma nime saand sõjaväes teenides, nagu loeme Gottlundi kirjeldusist edasi). Lisatagu veel lõppeks, et tol ajal eestlasi üldse sageli nimeteti „liivimaa-lasteks“, nii muidugi siis ka Remmerit.

Liivimaa ja eesti päritolu ühteasetamise kohta Gottlundil leiame tõestuse teisegi tookordse Põhja-Rootsi väliseestlase juures, kellest ta edasi, oma trükit päeva-raamatu lhk. 56—57, juttu teeb ja kelle saatus on samuti väga kaastunnetäratav. Jutustagu jälle Gottlund ise oma noorusliku sulega.

„... Antti Makkoinen, kes vist oli pärit Liivimaalt, kuna tema kohta üldiselt tarviteti nime Virolainen, asus elama järve (nimelt Hännijärve, millest eespool jutt; J. Mg.) teisele kaldale, sinna, kus nüüd on Lingheli küla karjaonnid. Mäha müünd oma uudistalu, ta siirdus umbes 100 aastat tagasi Kaikoise popsikohale, ent hukkus hiljemini Hännijärves nii, et ta künast kukkus järve ning nõnda madalasse vette, et need mehed, kes teda säält otsisid, pidid sumama vaid põlvini vees. Selle loo juures on jutustaja enese isa olnud isiklikult päältvaatajaks. Selle Makkoise poeg on olnud sõjateenistuses ja sääl saand nime Blom ja sellest tuletub ka talu uus nimi (Blomila, millest eespool kõneldakse; J. Mg.). Tema pojapoeg Olli Ollipoeg oli surnud mõne aasta eest 70-aastasena ja jätnud endast järele poja Jussi Ollipoeg Blomi, kes on nüüd 40-aastane ja elab talus üheskoos oma kolme lapsega.“

See teine väliseestlane, kelle õnnetust surmast ja järeltulijaist äsja oli kõne, on siirdund Põhja-Rootsi soomlaste sekka Eestist ilmsesti juba enne põhjasõda, Rootsi valitsuse ajal. Enam kui sada aastat pääle seda väljarändu kõneldi temast Gottlundi päevaraamatus ja teist selle võõra aega edasi kirjutame siin tema emakeeli talle mälestussõnu nüüd, kus tema järeltulijad, kui neid veel

peaks oléma elus, on — nagu pea kõik nn. metsasoomlased — suland oma uue isamaa valitsejarahvasse, rootslasisse.

Meie aga, kes me nüüd kaugete aegade tagant mälestame neid kaht meest — võibolla oma tundmatuid su-

gulasi kümnendast põlvest — ja jälgime nende kibedat üksiklasesaatust tolles kauges põhjakolgas, mõistame, kuis neil ja nende saatuseosalistel, tunastel ja tänastel väliseestlastel, valus on olnud „võõrsile veereda, üksi sinna kaugetele kaduda.“

Luulekunstist

Soome luuletaja mag. Siikanieni Eestis peetud loeng

KUNA elu tõde kujuneb individuaalselt erinevaks ja muutuvaks, täidab ta inimese mõtteid ja paneb otsima uut tõde elu tõe lisaks, õelgem kas või ettekujutuse elu.

Inimene on jumalalt pärinud loomise tahte. Üheded on see tugevam kui teistes. Vaevast leidub kedagi, kes ei püüaks mingisugusel kujul luua midagi uut ja omapärast. Kui veel julgeksime kõnelda selliste vaimliste väärtuste looja, õelgem luuletaja eest, võiksime väita põhjuse peituvat mõnikord ka selles, et luuletaja tahab rõhuva tõelikkuse asemele luua uue, ajast ja kohast olenematu, õelgem kujutluste pelgupaiga, kus ta võib hetkeks puhata tõelikkusest. Elu kõlbab vaid tooresaineks, millest kirjanik peab koldes ja alasil looma mõningaile seadusile alistuva, tervikut taotlema maailma. Kui vaatleme kirjanduslikke tooteid, ei tahagi meie taotella naturalistlikult tõetruid pilte elust. Meid huvitab vaid selline kunstiteos, mis sisaldab oma intuitsiooni, on oma tules sulatatud ja moodustatud, ent siiski tõelikkusele põhjendatult tervik.

Enne kui kirjanik või luuletaja võib meile edasi anda oma intuitsiooni, peab ta olema neid oma ettekujutuses tegelikult läbielanud ja vastavalt oma temperamendile kristalliseerinud.

Kui küsimuse all on luuletus, peab luuletajal olema ka maailmavaade, et ta suudaks lugejat kõita ja juhtida maailmavaate otsimisele. Lorutaja, kel muud sihti ei ole kui mingisuguse värvi loomine, varustades selle saba riimi kõliseva kuljusega, ei ole veel luuletaja.

Luule harrastamine annab selge pildi üksiku inimese ja inimhulkade, isegi rahva kultuuri tasapinnast, sest seal, kus seda harrastatakse, seal ehitatakse ka maailmavaadet, milline aga on igale arenenud inimesele oluline ja tingimatuks tarvilik, olulisem ja tõsisem kui luksusauto.

Mis tähendab siis, et meil Soomes, kirjandusest huvitatud maal, möödunud aastal ilmus, näiteks, vaid pooltosinat luuletuskogusid? Lihtsalt seda tõsisaja, et kuulatakse kultuurilisel alal suuremalt jaolt tõsikut kilda, ollakse hetke ärevust ja sensatsiooni otsivaid massimehi, kes ei tahagi luua individuaalset suhtumist elu nähetesse, vaid rändavad karjadena ja usuvad kõike seda, mis eestvedajad neile ütlevad.

Kuna luuletajal on oma maailmavaade, on ka igal luuletajal enda omapärased, kuigi kõikide ühiseks aluseks on elu tõelikkusele põhjendatult intuitsioon. Iga luuletaja käsitleb asju oma individuaalse viisiga ja moodustab oma pildi maailmast, kas jutustada lüüriks või dramaatilise varjundiga.

Kui meie kõrv paendub kuulama ja uskuma, et luuletamine on olnud selle loojale eneseuurimus suurte tõdede valgustuses, vahest ärkab siis meis ka poolehoid luuletuste vastu, vahest kasvab meie huvi, kui oleme suutnud veenduda selles, et luuletus on luuletajale päevaamatu

õrnemaid ja salajasemaid lehekülgi — oleme ju meie erilisel uudishimulikkud oma ligimese saladuste suhtes.

Luuletus ei tähenda siiski mitte ruttu tehtud visandeid. Neid on vaiksete hetkete sütekumas kuumendatud kuni hõõgumiseni, siis kui luuletaja on teataval määral oma sisemise fundamendini lõkkele lõõnud ja kuumenenud, omandab see sulatatud aine kristalliseeritud kuju, mis peab olema kooskõlas selle vaimlise sisuga.

Oleme sagedasti kuulnud sõnu lüüriks, eepiline, dramaatiline. Katsugem selgitada nende tähendust mõningate tunnuste alusel. Lüüriksuse tunnus on näit. vaikne järv metsas, mis saab oma veekogu nägematutest soontest ja milles peegeldub taeva avarus, mille tähed, päike või pilved vaatlevad end kas järve vaikselt pinnal või selle märglevatel lainetel.

Eepilikkust võiksime võrrelda rahulikult voolava jõega, mis läbib elamuist täidetud maakohti, mis mõnikord võib laieneda oma sängis, mõnikord muutuda kitsamaks ja isegi kiiremavooluliseks.

Dramaatilisust kirjeldab vahest sobivalt mäest alla tormav jõgi, mis kohisedes kisub maast kive ja puid, haarates neid kaasa oma vägeva vooluga.

Luuletajal on võimalus valida ühe neist kirjeldusviisidest. Paremini öeldud, tal on kalduvusi üheks neist. Harilik luule, mis väljendub värssides, kuulub enamasti lüürika hulka.

Asudes luuletuse loomisele tuleb luuletajal tarvitada elunähteist saadud pilte, mis meie oma aistingutega omandame. Mõned ehitavad kuulmisaistingule. Neid nimetatakse „häälele baseeruvaks“. Teised loodavad meie silmade vastuvõttevõimele. Nad kasutavad nõnda nimetatud optilisi abinõusid. Mõlemad tarvitatakse ühesugusel määral. Suured saksa luuletajad Goethe ja Keller on loonud peamiselt silmadega tajutavaid luulepilte. Mõnedes ühinevad mõlemad abinõud. Iga luuletaja kalduvusist oleneb, millise kuju ta annab oma nähtule ja kuuldule. Eino Leinole on tüüpiline meie nägemisaistingule põhjendatult luuletused.

Aleksis Kivi mõjub mõnikord meie kuulmis-, mõnikord nägemisaistingule. Temale eriti tüüpiline on pilt, mis avaneb „kõrge mäe servalt“ üle metsade ja roheliste põldude.

Sootu vastand on Runeberg, kes laulab orust ja selle põhjas avanenud allikast.

Luuletajal on elamuste allikatena kasutada nii nähtav kui ka nägematu maailm. Aga ta peab oskama „näha“ korraka vaid võimalikult piiratud ala, millest tema, luuletaja, kujundab ühe terviku, maailma kosmose, püüdes sisendada sellesse võimalikult suurel määral aadet, luule hinge. Seega peavad luules alati sammuma käsikäes need kaks tähtsat tegurit: aine ja aade! Luuletaja peab tihendamata oma ainet, püüdes võimalikult olulikkuse piirides.

Aine peab meelsamini olema läbipaistev. Kui nii ei ole, võib luuletuspilt hajuda mõjutuks! Üks ühine aine, mis läbib kogu luuletust, koondades kõike, kuigi nägematud viisid suunduvad kusagil ääretuses olevasse kauguspunkti, annab luuletusele tihedust. Ent siiski, kui luuletust ei kannaks mõni üldnimlik aade, idee, oleks selline luuletus vaid külmal joonistus. Ühtlasi võiks asetada sellise nõude, et luuletust ei tohi kunagi venitada nii pikaks, et tekib surnud punkt. Kui nii peaks juhtuma, võib Pegasus langeda kivina alla, nagu nüüdisaja lennuk. On põhjust meeles pidada soome vanasõna: „Lühike laul on alati kaunis“.

Ainet ja aadet tuleb ehtida luuletusrüüga, mille stiili määrab osaliselt luuletuse laad. Sel rüül on oma sise- mine ja väline külg. Väline külg kujuneb ühenduses rütmi ja teiste tingimustega otse intuitsioonist. See on alati enam või vähem individuaalne. Ent on siiski olemas mõningaid vorme, mida luuletaja peab silmas pidama. On näit. olemas „sonett“, luuletuse pidurüü, ütleksime frakk, mis peab istuma hästi, et mõjuda. Soneti kuju on rahvusvaheline, nagu frakilgi. Selle laitmatu kujundamine nõuab meisterlikkust. Meil on mõned luuletajad seda õnnelikult arendanud, näit. Koskenniemi. Pohjanpäält on kõiki nõudeid täitev sonett „Lained“.

Vaadeldagem nüüd, mis on luulerütm ja mis on selle ülesanne. Rütmiss peitub luuletaja enese, aga eriti küsimuse all oleva luuletuse hingeline tempo. Rütm on laine sarnane, mis elab oma aja ja sureb õigel silmapilgul. Vana luuletus oli seotud eriliste sümmeetrilikkuse seadustega. Uuem harrastab vabadust ja ruumikust. See lubab mõnel värsil „hingata“ kauem, kui selle elusäde näib olevat tugevam kui mõne teise värsi. Uuem luule ei nõua värsidelt ühtlast pikkust kogu luuletuse kestel.

Nüüdseaja luules on meil rütmi meistriks Uno Kailas. Ent Eino Leinolt leiame kui palju tahes rütmi, luuletuse elusoone, meisterlikku käsitamist.

Elu tõelikkus põhjustab ka luuletuse erilist rütmi vahetust, nagu uuemas muusikaski võib leida järsumaid takti muutusi. Luuletaja elamus võib sisaldada sellise üllatuse, põhjaliku tunnete siirdumise. Siis peab luuletajale jääma õigus, jah, see on isegi tema kohus, haarata

kinni uuest rütmilainest, mis vastab paremini luuletuse sisemisele elule. Rütmil on praeguses kunstis-kaaluv osa ja ka luulekunstis omab ta tähtsa ülesande. Väär- rütm võib rikkuda kogu luuletuse, hoolimata heast aine- st ja aatest.

Seega annab nii aine- kui ka aateline külg iga luuletaja luulejumalale individuaalseid sisemisi jooni, kuna kujuline, see tähendab mõõduline ja rütmiline külg, millega liitub sõnamuusikaline värving, varustab luuletust välimiste joontega. Silpide kõrgete või madalate täishäälikute ja mõjuvate kaashäälikute osav käsitlemine võib anda luuletusele erilist maalilikkust. See iseloomustab näiteks Aleksis Kivit. Raske on ütelda, mil määral luuletaja siin toimib teadlikult. Võib olla, et instinktid dikteerivad rohkem, kui luuletaja esialgu on kavatsenud.

Kui süveneme luuletusse ja otsime sellest kuju ja sisu kooskõla, uurime selle luulepilte ja aate sisu, selle võrdluste tabavust ja nii edasi, siis pakub luuletus meile väikse terviku, maailma, köidab meid ja äratav rohkem huvi kui ükski proosakujuline romaan, milles ainult harva reflekteeruvad samasugused kosmilised pildid kui luuletuses.

Meil on palju luuleharfi helistajaid. Tahame siin mainida neid paari sõnaga.

Tüübiline lüürik on Einari Vuorela, kelle luuletused sisaldavad laante flöötheliseid ja lõhna. Küla, põl- lud, soo ja hämarus on ta lemmikained. Tema luuletuste lüürilise sisu järele leidub käesoleva maailma kõrval teine maailm, unistuste, luule ja aimduste vaikne maailm.

Uno Kailas pakub kujult viimistletud, mõistusega kaalutud rütmit elustatud luuletusi, milledest ise- loomulikem on vahest ta „Püramiidilaul“.

Oleme vaadelnud luulet üldiselt. Püüame paari afo- rismiga valgustada ka selle hingelist külge. Koskenniemi ütleb: luuletus, see on kurbus, millele on antud tiivad.

Mõni teine on jõuküllasemalt väljendunud, öeldes, et „Luuletus on nagu kõrgustesse lastud rakett, mis plahvatab kõrgeimal kohal, pimestades hetkeks oma val- gusega, mis levib avarustesse ja kustub sinna.“

Vahest on see tabavam võrdlus praegusel rakettide hooajal, andes meile ettekujutuse sellest, mis on luuletus.

Hugo Masing

Vaatfusi maailmale teoloogilise seisukohalt

Oleme ikka olnud oma eeskujudemaast Lääne- Euroopast taga mõnikümmend aastat ja arvatavasti jääb see nõnda veel viimaste päevadeni, kui äkki ei ole Speng- leril õigus, et ka meie poolt midagi võib kasvama hakata. Võibolla et midagi on juba algamas, ainult meie ei näe seda veel. Kuid iga „võibolla“ on ainult arvestus.

See maksab kõikide alade, eriti aga usulise kohta. Muidugi usk ise on igavese loomuga, kuid sääl seisab uudus mingi muu külje rõhutamises ja eritlemises ise- seisva tähenduseni. Kuid mis mujal oli juba viiekümne aasta eest, on uus meile alles nüüd, ja seda propageeri- takse meil selliste võtetega, mis olid moes militaristlikus Preisi politseiriigis peaaegu sada aastat tagasi. Ja see ei tundugi imelik!

Meil on usk olnud alati vihatud lapse olukorras. Vanasti ta oli hää harjumus, ja hää harjumused on ini-

mesile sageli saanud armsaks. Kuid nüüd on need har- jumused unustatud enamvähem ja kus veel mitte, sääl nad hävinevad ja hävitatakse pikkamisi, kuid järjekind- lalt. Kuid midagi ei anta inimesele selle asemele, mis talt on võetud. Oleme nagu mõned „primitiivsed“ rahvad, kellelt Euroopa võtab nende usu, nende kombed ja kul- tuuri ja ei anna muud asemele kui seda, mida ta ise peab pahedeks. See ei ole ainult võrdlus, sest mõeldes vähe- kenegi sellele saab selgeks — Eesti pole kunagi kuulu- nud kultuurmaade hulka ja nüüd teda sinna viima hakata on asjatu ja mõttetu, sest kultuurmaad ise elavad juba eksootiliste maade armust. Ja ometigi lõhuvad ja hävi- tavad neid!

Aga meil hädaldatakse väga selle olukorra pärast, mis nii on saanud tavalikuks, kaevatakse elu materiali- seerumise ja tühjaksmuutumise üle. Ja teisalt aidatakse

selleks hoolega kaasa. Võibolla et see on loomulik, et inimene ise seda õõnestab ja lõhub, millel ta tahab seista, aga kui inimene seda näeb, siis see ei ole enam loomulik. Ma usun, et kellelgi selle vastu ei ole midagi öelda, et kirik oli (kui ta enam ei ole) mingi takistus kõige labastumisele. Meil aga püütakse kirikule anda lõplikku knock-outi. Võibolla et selles on süüdi ka kiriku juhid, kes samuti materialiseeruvad, või seda juba on. Võibolla et on süüdi see, et kirik üldse on liialt ilmalikustunud ja ei täida enam oma algset otstarvet ja vajadusi, mida ta peaks rahuldama. Aga mingi asja vead ei ole veel põhjuseks, et teda täiesti kõrvaldada. Veel vähem võib olla kiriku otstarbetus tõestuseks usu otstarbetusele ja alaväärtuslikkusele.

Oletagem siis, et süü on teoloogidel. Aga sääl on kindlasti mindud välja liig üldise väitega, et nad on kogu tekkinud olukorra põhjustajad. Ja samuti on teolooge, kes näevad oma ala tõsisemalt kui seda teavad kõrvalolejad. Ja neil ei ole võimalik mitte midagi teha, sest on harjutud põlgama purpurit kandja pärast. Mustakuumeest ei usta tavaliselt. Ja seepärast ei ole võimalik tõsise inimese avaldus, et seda ei võeta sugugi tõsiselt. Süü on meie haritlaskonnal ja see niisama suur kui teoloogidel. Sest haritlaskonnal puudub igasugune kindlam ideoloogia, ta elab võõrast varast ja valib sellestki nagu primitiivsed ikkagi kõige tühisemad litrikesed ja sädeleva prahi. Ja ma arvan, et selle kaudu selgub ka see imelik lugu, et kui veel kirikust ja usust üldse kõneldakse, siis kõneldakse „Protestantlikust Ilmast“. See aga on tüübiline oma telgitaguseid uurivate artiklitega ja endareklaamiga kirjavastuste näol. Meil peetakse teda moodsaaks, ja mis moodne, on muidugi ka õige ja kindel tõde! Kuid lubatagu mul öelda, et see, mis pakub „Protestantlik Ilm“ pääle kirikupoliitika, pole sugugi enam moodne. Piiblikriitika on sellest ajast saadik, mida tunnevad ja tunnustavad need mõningad kõmutedevad inimesed, saanud hoopis teissugused alused.

Muil mail julgeb iga kirjastus kirjastada ka puhtusulise sisuga raamatuid, kui ta mitte ei ole põhimõtteliselt selle vastu, kuid meil ei juleta praegu seda mitte, vähemalt ei tunne kirjastajad ja kirjastused selle vastu mingit huvi, aga ka põhimõtteliselt selle vastu ei olda. Ja enamail juhtumeil kirjastatakse asju, millel usulisest küljest vaadates puudub igasugune väärtus. Kuid samuti ka ilmavaatelisest küljest. Süü ei ole ju iseendast kirjastajate, vaid lugejate, eriti meie kasvava ja kasvanud intelligentsi oma. Moodne on tema arvates olla usu vastu (kiriku vastu endastmõistetavalt, kuigi meil veel vaevalt osatakse vahet teha nende kahe suuruse vahel). Usk on vana orjaaja jäänus ja kirik on ebaisu kaitsja ja peab inimesi kinni rumaluses (kirik ei tõesta inimestele, et nad on põlvnenud ahvist ja muid selliseid asju) ja ta tahab surnuaiale matmise eest saada raha!! Säärases olukorras pole sugugi imelik, et ei hinnata raamatuid, milledest ometi midagi võib leida, pole imelik, et Ellu Romeldi, Rein Endise ja Andreas Orpus ei kuulu inimeste, vaid „tüüpide“ hulka. Teoloogile see tundub aga võhivõõrana, et see on nii, ja ta suudab seletada seda ainult sellega, et meil üldse pole olemas inimesi, keda võib nimetada intelligentseteks, niikaua kui need raamatud, milles on problemaatikat, seisavad indeksil. Intelligents nõuab elu — ja ma usun, et selle sisu on ainult nagu kõige raiskunumal põöblil — „Panem et cir-

censes!“ Ja kes nimetaks seda lõugavat põöblit intelligentseks? Olen näinud intelligentseid liikmeid, kellel pole toas ühtki raamatut — võibolla et neil kunagi oli, aga igatahes see tõestab, et nad raamatuteta väga hästi suudavad elada. Kuulsin kunagi ühelt professorilt, et keegi üliõpilane olevat talt järgi pärinud, kus asub ülikooli raamatukogu, sest tal olevat lõpetamise puhul vaja tunnistust, et tal pole sinna kohustusi. Selliseid inimesi aga, kes küll teavad niisuguste asutiste asukohta, aga kunagi pole sääl käinud, on kindlasti mitu korda enam. Ja sellised intelligentsed inimesed loevad kõige suurema huviga „Esmaspäeva“ ja ta halvemaid ja paremaid vendi, just nagu mõningad maakaupmehed, kes säält ammutavad oma teadmised ja on oma piirkonnas intelligentsed. Kõneldakse, et ülikoolis olevat ettevalmistus puudulik, aga miliste meetoditega saab ette valmistada inimesi, kui nad ülikoolis käivad ainult „börsitundidel“ ja vahel kogemata satuvad ka eksamile. Üliõpilane olla tähendab meil mõne aasta veetmist avalikkudes või erakõrtsides, neist väljuvad inimesed on aga intelligentsed!! Ja pole ka mingi ime, et siis on tõusiklus suur. Oleme küll kuulnud seda juttu, et Eestis inimesed riituvad palju uhkemini kui Lääne-Euroopas, muidugi ei ole see aluseta. Kuid ka neegrikuningakene käib boaga ja maorid tarvitavad kesksuvel kasukat — uhkeldamiseks! Meie seisame samal astmel kui need inimesed, kelle kohta me ütleme, et nad on algastmel seisvad loodusrahvad või midagi muud veel halvemakõlalist. Antelligentsi juure on nõutav istumine kohvikus ja äärmine kompetentsus seksuaalseis asjus, võibolla tuleb mõne aasta pärast juure veel psükoanalüütika tundmine, muidugi kõige vesisemal kujul. Aga ma usun, et seda liiki inimkonda ei või üldse nimetada haritud inimesiks.

Kuid sellisest intelligentsist on suurem osa meie ilukirjandust, on suurem osa meie ainukest põhimõttelist ala — kirjandusearvustust. Meil arvustatakse selle järgi, kas raamatus keegi kedagi suudleb jne. Just nagu peaks ilukirjandus olema mingi õpiraamat selleks! Meil kirjutatakse ju muidugi ka sellist ja selle levik on suur ning võiks olla veelgi suurem, kui see esitatakse teiste päälkirjade all.

Muidugi on sellist intelligentsi ka teoloogide hulgas, sest nad on ju ka inimesed. Ja häda nendega ei seisa mitte selles, et nad olemas, vaid selles, et nad oskavad enam teha kisa (meil on see, kes enam karjub, ka suurem mees), ja neid hinnatakse eriti Lõuna-Eestis rohkem kui teissuguseid, sest nad on rahvamehed, joovad ja kõnlevad anekdoote. Ja teissugused surutakse eest välja meetoditega, mis peaksid olema kuulmatud. Neil ei jäägi mingit avaldumisvõimalust, olgu siis kui tuul on saanud nii suureks, et ta haganud pühib ära terade päält. Aga selleks on vaja väga suurt tuult. Ja inimesed on muidugi sellepärast rahul, et omasugustega iga kogudus saab hästi läbi. Ainumaks abinõuks siin olukorda parandada oleks, et inimesed, kes ju valivad omale õpetaja, ei hindaks neid sellise mõõdupuuga nagu hinnatakse poliitilisi kõnelejaid, et nad ei ihaldaks omale rahvamehi, vaid tõiseid juhte usulisel alal. Siis on ka kindel, et kaovad need, kes omale usu vastu simuleerivad mingi olematu huvi, kes filosoofilis küsimusis näevad asjatut bagaazi ja arvavad, et mida vähem on seda, seda paremini võib minna tulevas ametis. Selliseid inimesi praegu ei ole mitte vähe.

Meie intelligents, kes seda nime väärriks, seisab kirikust eemal. Ja selle põhjused on kahjuks ikka veel need-samad vanad. Ei suudeta kuidagi usku asetada teaduse kõrvale ja arvatakse, et üks teist eitab täiesti — ja siis valitakse muidugi teadus, et mitte ajast olla maha jäänud. Teoloogile öeldakse, et ta printsiibid on defineerimatu, segased ja seletamatud ja mõistuse vastu käivad. Aga selle juures unustatakse see, et iga teadus nõuab usku algaksioomidesse ja hüpoteesidesse, ja need on samuti tõestamatud, neid on võimalik samaviisi eitada kui Jumala eksistentsi. Neid püütakse ju defineerida, aga neid defineeritakse tavaliselt veel kaugemate ja veel segasemate mõistetega kui on need, mida vaja defineerida. Mis on ruum, mis on jõud, mis on liikumine? Või mis on elu, millega opereerib loodusteadus? Mis on arv? Ja kuna need mõisted on samuti defineerimatu ja samuti tõestamatud kui Jumal, siis ei näe teoloog mingit vahet, mis võiks teha teaduse vaenulikuks usule. Teoloogile on iga teadus teatud mõttes teoloogia, sest tema vaade oma algprintsiipidele ühendab endasse kõik teadused. Aga tavaliselt teoloog ei tohi oma suud lahti teha „eksaktsete teaduste“ vastu, ta ei tahagi sellepärast niikaua tulla mingi apologetikaga, kui inimesed mitte aru ei saa, et nemad on just samases seisukorras kui tema. Liikumist kui printsiipi me võime otsida niipalju kui tahame, leiame aga ainult liikumise kahades ja kahade vahel. Jumalat me võime ka otsida pikksilmadega, aga me leiame kättesaadavana ainult selle, kuidas ta ilmub üksikute isikute vahel ja üksikuis isikuis.

Raskused teoloogias seisavad samas, kus muilgi teadusil. Need raskused on üldinimlikud ja fataalsed, seotud sellega, et inimene on inimene. Kõige raskem

probleem tervele inimkonnale on aeg. Ta on seda nii üksikuile teadusile — mõelgem Einsteinile ja Spenglerile, aga samuti ka teoloogiale ja praeguste inimeste usule üldse. Dialektiline teoloogia on toonud selle probleemi ka teoloogiasse. Muidugi on loomulik, et kõik, mis tunneb aja lähidust, kannab kuidagi pessimistlikku värvingut. Inimesele seisab igavik täna niisama lähedal kui homme, ja ta ise on alati kuski piiril nende kahe vahel. Ja kuna aeg on mõistmatu täies ulatuses, siis on selle järelduseks, et kõik, mis temaga kuidagi ühendatud, kannab oma otsmikul irratsionaalsuse märki. Seistes aga aja ees, peab iga teadus andma aru iseendale, ja tulemus on muidugi ja enamasti ikka see, et me oleme annud asjadele ja nähtustele nimed ja oleme nad paremini või halvemini katalogiseerinud. Aga nagu katalogiseerijal ei tarvitse olla aimugi raamatu sisust, nii on ka siin. Oleme pannud kõrvale mingi objektiivse nähtuse, andes talle koha, aga me ei tea sugugi, mis ta siis õieti on. Piltlikult võiks öelda, et me tunneme raamatu päälkirja, ta kataloogi numbrit (muidugi ei tarvitse see olla absoluutne) ja muid niisuguseid perifeerseid asju, aga raamatu sisu me ei tunne.

Niisuguses seisukorras ei ole kuidagi võimalik, et teoloogia oleks vastu mingile teadusele või et usk nõuaks, et inimene peab rahulduma väga vähesega. Siis on usk ja on teoloogia niiöelda kõigi teaduste hing, kvintessents kõigest, mis inimene võib teha ja on teinud. Tema seisab otsekohe selle ees, kes on mõistmatu, ja teised teadusalad selle Mõistmatu avalduste ees kogu universumis. Ja siis on ka kirik kui asutus leidnud endale õige koha, õige ülesande ja töö. Ja kirik kui hoone saab jälle kohaks, kus inimesed seisavad Igavese palge ees.

Oskar Rütli

Ceyloni ja India

Reisimuljeid

2. järg.

Valgeid inimesi näeb siin peaaesjalikult reisijaid ja kõrgemaid ametnikke. Vähemad ametnikud, töölised, teenijad, äride pidajad ja ärides olev personaal on kõik mustad, kas araablased, tamilid ehk segaverelised. Singaleesid palju teenistuses ei ole, vaid elatavad end ajutisest tööst, nagu rikša vedamisest jne. Peale inglaste käes olevate pankade ja suurkaubanduse on väikekaubandus peaaesjalikult araablaste ja muhamediusku hindude käes.

Sadamas on liikumine väga elav. On ju Colombo kõikidele laevadele, mis Euroopast Austraaliasse või Ida-Aasiasse sõidavad, peatuskohaks. Peatuvad laevad siin enamasti terve päeva, et võimaldada reisijatele maaleminekut. Võib ju selle aja jooksul tutvuneda Colomboga ja isegi Kandy's ära käia.

Oma esimest rikkameest pole ma kogu ajal vahetanud, vaid terve 6 päeva oma teenistuses pidanud. Ta on 28-aastane singalees, üle keskmise kasvu, ilusa kehaehitusega, rooma ninaga ja tuletab üldse itaallast meele. Ainult ta nahk on täiesti pronksi karva, millel alatasa läigib higi. Jalad on tal paljad ja taldade all on moodustunud nagu kahekordne tallanahk, mille pealmine kord on muu-

tunud hästi kõvaks, mille tõttu ka päevade kaupa kõvu teid mööda enesele haiget ja viga tegemata võib käia. Samuti džunglis käies ei tarvita singalees üldse jalakatet. Kehakatteks on tal ristluude ümber põllelaadiline riie, mis kunagi vist küll valgest riidest tehtud. Vett, rääkimata seebist, pole see riidetükk küll kunagi näinud. Üle õla ja selja kannab ta laia käterāti sarnast vööd, mis samuti oma puhtusega ei või kiidelda, ning üle läikivate, rikkaliku kasvuga mustade juuste väikest, vana mütsilodu. Muidu on ta üsna alasti, kuid isegi Ceyloni päike ei avalda talle mingit mõju. Päeval tundide kaupa sõites ei kaevanud ta kunagi palavuse ega väsimuse üle, olgugi et rõskes õhus päikese soojus mõjus iseäranis tunduvalt. Oma kõnes ei olnud ta sugugi rumal, kuid temaga võis kõnelda ainult välistest, harilikkudest asjadest. Hingeelu pooldest ei mõista ta eurooplast ja, kui buddhausuline, naeratab vaid vaikselt, tundes oma üleolekut ja kõikumatut hingerahu. Hästi näis ta tundvat oma esisade, s. o. singaleeside ajalugu ja jutustas sellest paljugi. Ühtki arvustavat sõna ei kuulnud aga tema suust inglaste kohta. Ainult õhtul, peale rikkade ülevaastust politsei poolt, ütles ta, et politsei on vali.

Colombo ümbruses, teel *Mount Lavinia*'sse ja samuti ka *Necombo*'sse, kasvavad troopika metsad ja siin jääb silm tahes või tahtmatult peatuma. Peale domineeriva 40—50 meetri kõrguse häriliku vähe kõvera varrega kookospalmi näeb siin küünalsirgeid, ilusakroonilisi arekapalme, lehvikusarnase krooniga, түseda-, kuid sirgetüvelisi ravenola-palme, alt peenikesi ja ülalt jämedaid palmyra-palme ja uhkeid, madalaid — kaugelt vaadates meie tamme laadilisi — kitul-palme. Igal pool kohtab banaane ja bambuspõõsastikke. Siin ja sääli on näha ka mõni maa uhkus — talipot-palm. Viimast nähes peatub iga riksamees, otsekohe juhtides tähelepanu sellele palmile, seletades, kui kasulik on see palm ja et ta vanaks saades ajab välja suured õied, umbes 8—10 meetrit pikad, ainult kord õitseb ja selle järele sureb. Colombo ümbruses ei näinud ma ühtki säärast palmi õitsemas, kuid Kandys, Lady Hortoni pargis juhtusin seda imet nägema. Ei ole võimalik kirjeldada seda ilu, mida pakub õitsev palm. Kuna ta on ka väga kasulik pärismaalastele, sellest ongi tingitud viimaste eriline aukartus ja imetus selle palmi ees.

Raske on kirjeldada ka Ceyloni metsa. Meil on ju metsa mõiste hoopis teissugune — enamasti ikka üht liiki puude kogu. Ceylonis on aga mets ehk džungel sootuks teistlaadiline. Esiteks on iga puu ja iga põõsas erilaadiline. Ei saa siin kuidagi vahet teha lille ja puu vahel. Vähemalt ei ole sellega harjunud. Näed siin korraga puud üleni õites, tihti otse leelivates värvides, ja ei tea õieti, kas pidada seda õitekogu puuks või lilleks, nagu näit. *spothodee*, puusuurused *rododendrid*, bambusevõõsastikud, india viigipuud, mis oma juurest uued puud sünnitab, nõnda et üksainuke puu võtab oma alla vahel terve vakamaa või enamgi, sellejuures jäädes ikka üheks tervikuks. Taimestik, nagu väätkasvud, orhideed, kõikisugu õitsevad väikesed lilled ja ilupõõsad kasvavad siin nõnda kiiresti, et pärismaalased isegi nägevat nende kasvamist. Päikese ja valguse jõud on siin nii suur, et põhjamaal seda ette kujutada ei suudagi. Siin võib seda ainult tunda.

Ceyloni metsad ei ole röövlomade poolt mitte nõnda hädaohtlikud kui Indias. Ceylonis tiigrit ei ole. On ainult panter, karu ja metselevant. Neidki loomi on aga ainult põhjapoolses saare osas, kus veel leidub põliseid suuri džungleid. Samuti ei ole Ceyloni metsad nõnda kardetavad suurte madude poolt. Ka neid ei leidu siin nii palju, küll aga väiksemaid mürgiseid madusid, skorpione ja tiguseid. Isegi kuulus kobramadu — prillmadu — ei olevat Ceylonis nii hädaohtlik kui Indias. Soised paigad ja järved metsades on armastatud kodud krokodillidele, ja sihuke ümbrus nõuab suurimat ettevaatust. Ettevaatust läheb üldse igal pool tarvis. Reisija ei või kunagi ega kusagil nii julge olla nagu Euroopas, isegi võõrastemajades mitte, kui need ei asu kesklinnas, vaid suurte aedade või metsa ääres, sest seal võib kergesti ebameeldiv elukas aknast sisse ronida. Nõnda oligi mul vannitoas sel ajal kui ma vannis viibisin toolilt põrandale kukkunud särki sisse skorpion roninud. Samuti peab alati õöseks pakatava soojuse peale vaatamata aknad tiheda võrguga sulgema ja ka voodi ümber hoidma tiheda moskiitvõrgu. Kunagi ei või teada, millal kutsumata võõras saabub.

Mis puutub maa pärisrahvasse, siis on nad oma kultuuri ja hingeelu arenemise peale vaatamata eurooplase silmas ikka nagu alamtõugu olevused ja sellistena on ka neid inglaste poolt alati koheldud.

Maa pärisrahvas tunneb ise oma hinges kõige paremini seda igavest leppimatust, mis tema ja inglase vahel. Inglise kohtleb pärismaalasi väliselt küll üsna viisakalt ja mitte nõnda toorelt, nagu ehk sakslased seda tegid oma eestvedaja dr. Peters'i läbi Aafrikas omal ajal, aga siiski võib sakslase või mõne teise eurooplase ja pärismaalase vahel leida ennem sõbralikku ja inimlikku vahekorda. Inglise on asumaal lihtsalt öelda pärismaalase silmis üliinimeseks — jumalaks. Sellest ka see allolu tunne, mis sünnitab seesmist viha ja salajast vaenu inglase vastu, olgugi et inglased keele, kombed ja usu pärismaalastele alles on jätnud. Majanduslikult on inglase igal pool peremees ja kirjutab ette, mis Inglismaa kasu nõuab, muidugi sünnib kõik seadusega kooskõlas. Iseisvaks jäetud vürstid ja osaltki eesõigustatud preestrisseisus on enamasti inglase poolehoidjad, ja sellepärast ongi neile iseseisvus jäetud. Inglise valitseb pärismaalaste abil, neid osalt ära lahutades ja ära kasutades. Sama vana rooma *divide et impera*, ainult palju osavamal ja kultuurilisemal kujul, nõnda et kõik sünnib ühtlasi ka pärismaalaste kasuks.

Raudteel sõites oli minul juhus ühe tamili kõrgema klassi daamiga juttu ajada, ja selle haritud daami kõne oli otsani südantlõhestav ja kohutav kaebus valge valitseva tõu vastu. „Iialgi ei tule inglase kupeesse, kus pärismaalane ees, olgugi et ka pärismaalane sõidab esimeses klassis. Teie ei ole inglase ja ei ole nende eelarvamistega tuttavad“, seletas ta mulle, „teie tulite siia ja nägite läbi akna, et siin istub pärismaalane, kuid sellest hoolimata astusite sisse. Teie ei pannud ehk tähele, et inglased kõik sellest vaguni osast mööda läksid, ja nimelt selle pärast, et siin pärismaalane sees oli. Pärismaalased sõidavad harva esimeses klassis, ja meie ei taha seda ka sugugi inglase prestiiži pärast teha. Täna sõidan küll, sest minul on laps haige, viin ta mägestikku parema õhu kätte. Minu mees on Colombos kõrgem ametnik inglise teenistuses, aga ka lihtne inglise sõdur on meile, s. o. pärismaalastele, kaugel nagu jumal. Et meie kliima on halb, siis on siin valgeid naisi vähe. Sellepärast sõbrustavad ka inglased meie pärismaalaste naistega sugulise läbikäimise pärast. On sõlmitud isegi mitmed seaduslikud abielud pärismaalaste naiste ja inglase vahel, aga sealgi jäävad mees ja naine teineteisele võõraks, ja ükski pärismaalane-naine, olgugi et inglase mehel, ei ole inglise seltskonda täiesti vastu võetud. Kui esimesed abielu-aastad möödas, on ka armastus kadunud, ja naised jäävad üksildusse, vananevad ning surevad igavusest ja nagu vangisolekust, kuna aga mehed oma inglise seltskonnas naistest hoolimata lõbu ja elurõõmu leiavad. Lapsed võetakse ka harilikult ema käest ära ja antakse kasvatajate kätte. Ei ole midagi halvemat pärismaalasele-naisele kui inglasele mehele minna. Isegi Ceyloni iludused on niisama viisi kannatanud. Tegelikult ei ole naisel ühtegi õigust. Inglise seltskond rõhub tema oma üleolekuga alla, et keegi ei julge ja ei jaksagi katset teha tegelikult inglise seltskonna liikmeks saada ja inglasega läbi käia. Inglise on tema enese arvamise järele maapealne äravalitu, teistest kõrgem, ja see kindel usk oma ülevusse on

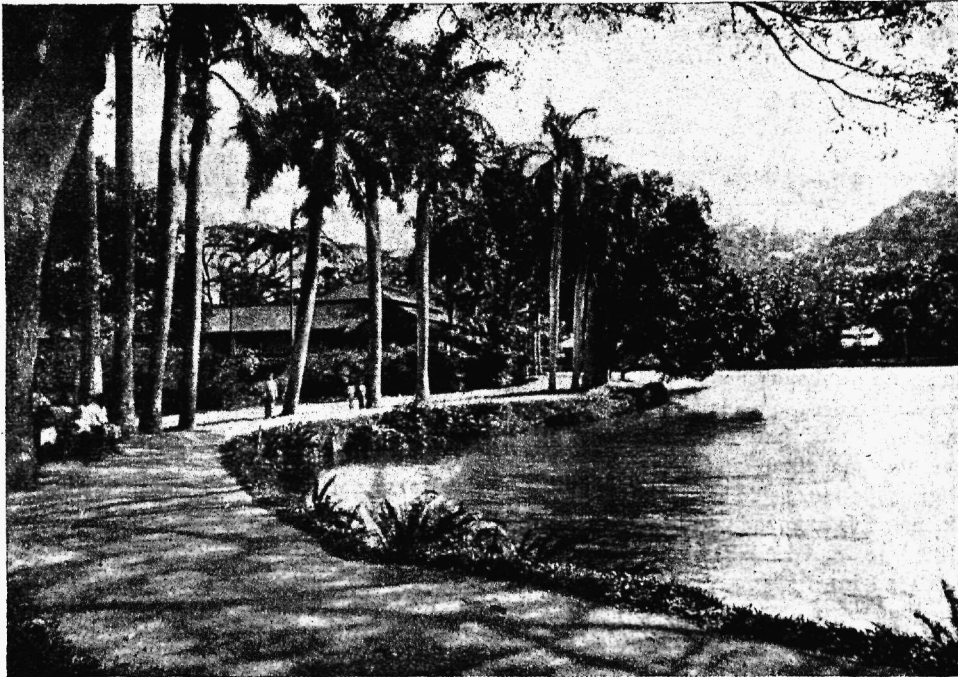
teda ka maailma valitsejaks teinud". — Nõnda jutustas daam, kes oli olnud Euroopas, tundis Prantsus-, Saksa- ja Inglismaad ja valdas ka hästi neid keeli, ja kelle alaline kodupaik oli Ceylon. Pärast selgus minule nii Ceylonis kui ka Indias nii mõnigi asi, mille üle ehk muidu oleksin jäänud teisele arvamusele.

KANDY.

Keegi Ceylonis käija ei jäta külastamata endisi singaleeside pealinnu Kandy't ja samuti ka Anuradhapura't. Kandy ja Colombo vahel sõidab iga päev mitu otseühendust pidavat rongi, nõnda on võimalik Colombost hommikul välja sõita ja õhtul hilja jälle Colombosse tagasi jõuda. Sõit kestab umbes 2½—3 tundi ja kaugus on 124

kasvu-külluses. On võimatu seda ilu kirjeldada, seda peab nägema ja tundma. Vaade ei saa kunagi süveneda, sest ikka vahelduvad pildid, ikka uued, ennenägematud ja teineteisest erinevad. Ei jõua küllalt vaadelda ja imestada, kui juba tee ongi lõpul, ja vagunijuht teatab, et varsti jõuame Kandy'sse. Osa reisijaid lahkub eeljaamas rongilt, et vaadelda enne Kandy't kuulust Peradeniya aeda. Kümne minuti pärast juba peatub rong. Oleme Ceyloni ilusaimas ja ühtlasi ka ühes maailma ilusaimas kohas.

Linna hommiku-poolses servas keset orgu on sulu abil kunstlikult moodustatud umbes 200—400 meetri laiune ja ühe kilomeetri pikkune järv. Järve loojaks on olnud üks viimastest singaleeside kuningatest. Järve pii-

Kandy järv ja jalutustee

kilomeetrit. Raudtee läheduses lookeb hea autosõidutee, mida reisijate poolt ka rohkesti kasutatakse. Teeäärne on enamasti üks suurepäralisematest ja ilusamatest troopika mägi-maastikkudest. Esiteks kõikisuguste palmide metsade tasandik vaheldudes riisipõldudega, ja pärastpoole, umbes kahe tunni jooksul aeg-ajalt terrasside viisi lõpmata ilusa väljavaatega, võluvate kontuuridega ja õrnade kujudega aeglaselt rinnetena tõusev mägestik, mille ebatasane pind täis väikesi künkaid, orgusid, kuristikke ja kaljusid, ja on otse muinasjutuliselt värvirikas ja alati vahelduv õilmitsevate puude, hiigla-lilled ja värvides säravate põõsastekoguga, millede vahel siin ja seal vilguvad väikesed veekosed.

Siin ja seal vilksatavad uhked villad ja ka pärismaalaste puukstest elumajad, mis aga mägestiku lopsakasse taimeestikku ära kaovad. Kaugemal näeb kõrgemaid paarituhande meetrilisi mäeharju, aga needki on nagu isearanis sõbralikud, meeldivad ja säravad oma troopilises

rab kõrgustik, mille külgedel toredad promenaadid ja palmide puisteed lillerühmade ja õitsvate põõsastikkudega. Ilusat loodust on siin veel inimese kunstimaitse juhtinud ning Ceyloni päike ja küllaldaselt niiske kliima on silmadele maalinud pildi, mida vaadeldes tuleb tahtmatult meele muinasjutt paradiisist.

Linn ise on väike, umbes 35.000 elanikuga ja asub järvest õhtupool. Järve läheduses on ainult mõned võrasteremajad, biblioteek ja kuulus Buddha hambatempel *Dalada Maligawa* ning selle vastu teisel pool jälle Buddha klooster *Malvatte Vihâre*. Hambatempli tagant on näha ka vana kuningate loss ja sellest õhtupool Pauli kirik, *Ward Streeti* otsas kuulus *Queen-hotel* ja selle kohal otse Kololo ääres *Suisse-hotell*.

Kandy on ka kõigi ilmarändurite kogumispaik. Õhtul kella seitsmeks kogunes *Queen-hotelli* saali huvitav seltskond, mille liikmed pärit kõigist ilmakaartest, peasjalikult aga inglased ja ameeriklased. Ilmusid härrad

frakkides ja daamid säravates õhtuualettides, mis kalliskividest otse rasked, aga suuremalt osalt maitsetud. Oli näha, et neil ränduritel raha ei maksa midagi, et nad ise ei teeni ega tööta.

Loomulikult alandlikkuses on singaleesi teenijad igal pool, kes nagu koerad iga valge soovi täidavad. Ei ole see elukülg just meeldiv, vahest koguni naljakas, mida valge tõug pärismaalastele siin näitab. Tundsin õhtusöögil üksindust ja igavust.

Kandy vaatamiseks jätkub kahest päevast täiesti. Peale järve ümbruse toredate jalutuskäikude — *Victoria Drive*, mis käib ümber järve — on tingimata vaatamisväärtused *Lady Horton's Walk and Drive*. See on üks ilusamaid mägestikuparke teedega, millede ääres kunstlikud aiaistandused ja puisteed kui ka loomulikud põlised džunglid, kus elutsevad sajavärvilised troopika linnud ja liblikad. Nahkhiired ripuvad põlistel puudel ja ahvide salgad hüplevad ja lärmitsevad. Kõikjal on elu ja liikumine, ja kõrv kuuleb kontserti, mida võib nautida üksnes troopika metsades.

Peale looduse ilu on Kandy's veel vaatamisväärsed elevandid, Peradeniya aed ja Buddha hambatempel. „*To the Elephants*“, ütles pool küsides rikkamees. „Sõida siis“, vastasin, ja umbes poole tunni pärast olime kohal. Elevante on paarikümne ümber Mahaweli Ganga*) jõe ääres aias, kus nende vahid neid reisijatele näitavad, neid jões ujutades, reisijaile vahel ootamatusi valmistades ja loomi reisijail pildistada lastes. Elevandid on hästi peetud ja nende kogu jätab vaatajale mulje sellest ürgjõust, mis pesitseb Ceyloni metsades. Elevandid on taltsad, ja reisijad võivad soovikorral vahtide juhatusel end elevantide lotil kiigutada lasta, nagu elevandi pojad seda tihti teevad.

Peradeniya aia vaatamiseks kulub vähemalt pool päeva. Kuue ja poole kilomeetrilise tee jookseb rikkamees $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ tunniga ära. Ceyloni põletavast päikesest hoolimata naeratas ta joostes, vaatas tihti taha, näidates

*) Vanas india keeles on jõgi *Ganga*. Sellest puha Ganges.

oma valgeid hambaid ja kauples juba jootraha pärast. Aed on Mahaweli Ganga jõe kääru sees, nõnda et on kolmest küljest veega piiratud ning oma pinna ja ka asukoha poolest nagu loodud maailma suurepäralisemaks botanika-aiaks. Ainult Java saarel leiduv Hollandi valitsuse poolt asutatud botanika-aed Buitenzorg võivad mõnes suhtes Peradeniya aiaga võistelda. Sellesse aeda on kogutud kõik troopika floora liigid, isegi Ameerikast ja Aafrikast. Nii kasvab juba aia värava ees suure kummi-puu grupi juures hiigla Kesk-Ameerika mahagonipuu. Otse vastu aia sissekäiku köidab tähelepanu suur palmidekogu, milles kõiksugu liike, nagu kookos, talipot, areka, sago, royal, kapsa, õli- ja teised palmid. Edasi laiuvad suurepärased palmide puisteed, kõrgete põliste 30—50 meetrit kõrgete palmidega, kuna iga puistee on moodustatud eri palmidest. Iseäranis rikas on aed lilledest ja õilmitsevatest põõsastest ja puudest, millede ilu ja värvirikkust on võimata seda nägemata ette kujutada. Hiigla bambusepõõsad, pandanus, sõnajala mitmesugused liigid, korvivitsu kasvatavad palmipõõsad, hiigla-väänkasvud, kampveri, muskaadi, kakao, kohvi, kardamomi, vanilje ja kokaiini istanduste kõrval ei puudu ka suhkrupilliroog. Orhideede, milledel eri osa aiast, ilu ei jõua küllalt vaadelda. Siin on ka kihvtipuu, mille lehed väga mürgised. Puu tüvele on kinnitatud tahvel pealkirjaga „hädahohtlik!“ Üsna õudse tunde jätvavad nõndanimetatud „lihasööjad“ oma hiigla salapärase õitega, millega nad oma ohvreid neelavad, neid oma hõlma meelitades. Tiikides ei puudu vesililledel hulgas ka lootos-lill, ja iseäranis suured eksemplarid *victoria regiat*.

Aia juhatus on väga vastutulelik. Sissepääs on hinnata, ning peale võõraste-raamatusse nime kirjutamist anti juht kaasa, kes kõige üle seletust andis ja paar tundi aias kaasas käis.

Viibisin aias kuni õhtuni. Päike hakkas juba looja minema ja suured nahkhiired — lendavad rebased — hakkasid jõe ääres puude lehestikus liiklema. Üks aiavahetidest tuli, suur nahkhiir jalgu pidi käes, ja ütles heas tujus: „Võtke, sahib, see mälestuseks kaasa.“ See kingipakkumine äratas mind unistustest, ja varsti olin jälle *Queen-hotellis* söögisaalis ilmarändurite keskel.

(Järgneb.)

Kookospähkel meie söögilaua

Ringkäik kodumaa suurimas taimevõiltehases „Extraktor“

Ettevõttes valitseb eeskujulik puhtus

Omal ajal, kui prantsuse keemikule Mège-Mouriés'le keiser Napoleon III. tegi ülesandeks leida mingisugust aseainet koorevõile, mis oleks odav, kuid niisama hea kui koorevõid ja millist võiks kasutada sõjaväe toitlustuseks — tolleaegne teadusilm leidis olevat keisri soovi liigagi naeruväärse. Seda enam, et keisri „huvi“ leiduste vastu oli tingitud riigi tühjast rahalaekast.

Õpetlane Mège-Mouriés ei võtnud oma ülesannet aga sugugi riigivalitseja tühja tujuna, vaid asus otsekohe tööle. Mõõdus neli aastat, kuni tal õnnestus 1870. a. valmistada esimesi kunstvõid sorte.

Käesoleval, 60-dal kunstvõid juubeli aastal ei tule küll kelgi mõttesse kunstvõidga päästa riiki rahakitskusest, kuid ometi ei taheta ka salata, et kunstvõid on võitnud tähtsa koha nii mõnegi riigi majapidamises ja rahva hea-kaekäigus.

Eestis pole taimevõid laimatele hulkadele ammu tuntud. Vaevalt 10 aastat tagasi hakati meil seda tarvitama. 5 aasta eest asutati aga esimene suurem taimevõidtehas a.-s. *Extraktor*. Kuna taimevõid oli siis meil vähe tuntud, tuli ettevõttele üle elada palju raskusi, saaduste levik oli seotud mitmesuguste takistustega — tarvitajakonnas valitses taimevõidist väärarvamus, seda peeti vähetoitvaks, alaväärtuslikuks ja söögiks kõlbmatuks.

Aeg-ajalt võitis aga taimevõid kõrge kvaliteet rahva poolehoidu — saaduste tarvitatus tõusis tunduvalt ja taimevõid oli avatud meie kodumaal laiaulatuslik turg.

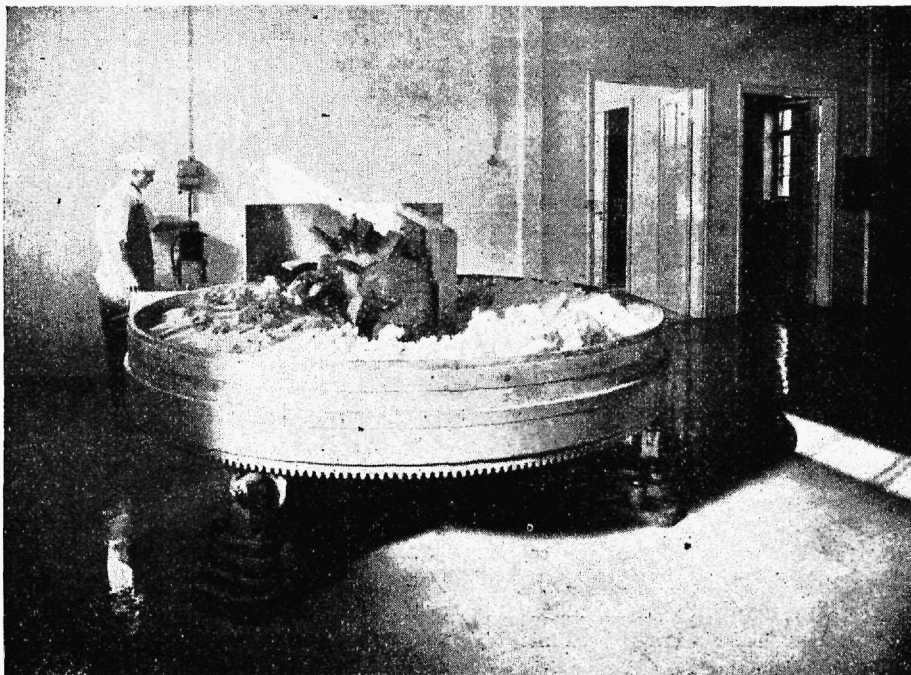
A.-s. *Extraktori* direktori hra Sule lahkelt juhtimisel võimaldati meie kaastöölisele lähemalt tutvuda tehase sisseade ja töötamisviisidega.

Kogu tööstus asub mitmes nägusas kivihoones — kahes osas: uus ja vana vabrik. Uue hoone ehitus teos-

tati käesoleva aasta alul suuremate välismaa taimevõitehaste eeskujul, kuid meie olude kohaselt. Uus hoone mahutab tegeliku võitööstuse, kuna osaline toorainete eelvalmistus sünnib vana vabriku ruumes. Endisis hoonetes asuvad ka tehase toorsaadutse laoruumid.

eraldatakse kõige pealt kookosõli. Tehasel on selleks 3 automaatpressi ja 2 neljapaarilist valtsmasinat.

Pressimine toimub 2 korda. Esimesel pressimisel saadud toorõli läheb ümbertöötamisele taimevõiks, teiskordsel pressimisel saadud produktid lähevad aga seebi-

A./s. *Extraktori* uus taldrikvalts

TAIMEVÕI VALMISTUS.

Taimevõi lähteaineks on peamiselt taimeraskvadestikad Tseiloni kookospähklid. Jõuliste valtspressidega

vabrikule seebivalmistuseks. Ülejääk annab kõrge toitväärtusega loomatoitu — läbijahvatatud kookosõlikooke.

Toores kookosõli juhitakse hiiglasuurtesse reser-

Osa taimevõi pakkimisruumist

vuaaridesse, milliseid on 10 ümber ja millest igauks mahutab õlisid kuni 1 milj. sendi väärtuses. Reservuaaridest läheb toorõli filtrimasinasse ja siis algab rafineerimine destilleerimise teel. Selleks tarvitatakse ülekuumendatud auru.

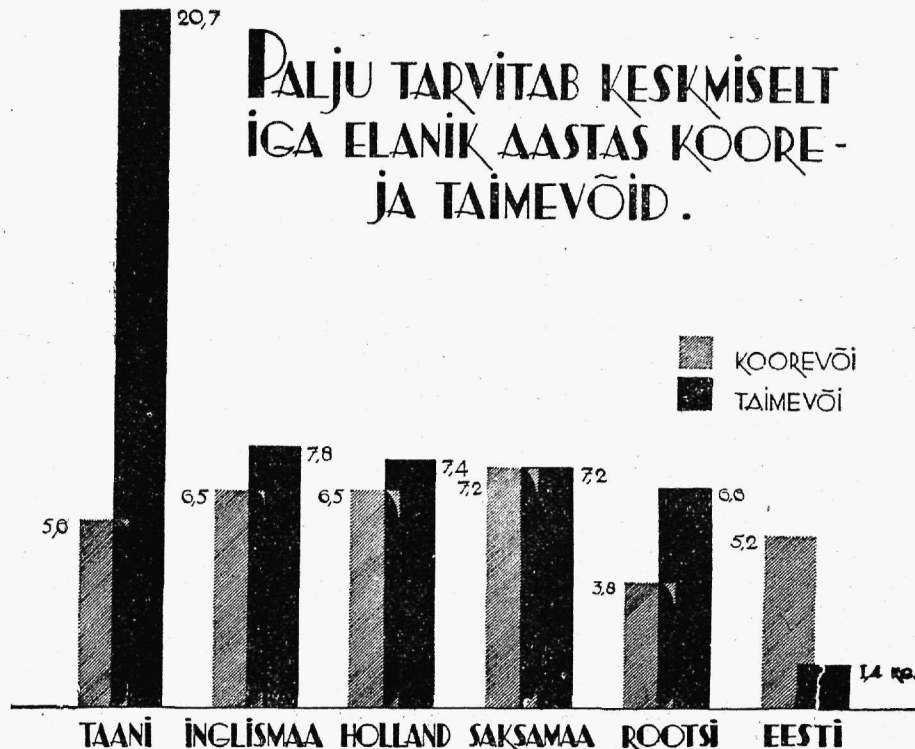
Rafineerimisel on suur tähtsus valmistatava või kvaliteedile ja ta peaaesanne seisab selles, et vabastada toorest kookosõli igasugusest lõhnast, maitsest ja kõrvaldada happeid. Siit läheb juba täiesti puhas kookosõli keldri — laoruumidesse, mis asuvad uues hoones.

Kõik edaspidine töö toimub uues vabrikus. Algab

Kogu võivalmistuse protseduur vältab keskmiselt 24 tundi. Töö sünnib täiesti mehaaniliselt ja tervishoiunõude kohaselt. Tööstusruum on eeskujulikult puhas — põrandad kaetud mettlach-parketiga, seinad valgeist šamott-kividest. Kõik töölised töötavad valgeis riideis ja mütses — käivad alalise arstliku kontrolli alla.

8 tunni jooksul suudab tehas valmistada umbes 5000 kg taimevõi.

Ettevõttel on veel suurem aurukatel, jõuallikaks elekter, sügav puurkaev ja moodne külmutushoone, kus seisab müügilvalmis või. Siis veel eriruumid töölisile jne.

võivalmistus. Avarais ja eeskujuliselt puhtais ruumes asuvad nn. sulatisevannid, kus kookosõli ja juurelisatud kõvendatud pähkliõli sulatatakse — 27° juures. Selleks on 6 sulatisevanni. Siis juhitakse õlid torustiku kaudu eel-segamismasinasse. Siinjuures asuvad veel piimatööstuse ja laboratooriumi ruumid. Piima tarvitatakse lisandiks taimeõlile. A.-s. *Extraktor* tarvitab piima üle 500 liitri päevas, mis vastava seadise abil pastöriseeritakse ja hapendatakse. Kui piim on hapendatud, juhitakse ka see eelsegajasse.

Edasi läheb kogu segu n. n. kirmmasina, kus sünnib taimevõi valmistus — emulsioon. Kui emulsioon valmis, juhitakse see renni kaudu üle dušmasina, kus voolab jääkülm vesi. Veega ühinemisel muutub segu peeneteraliseks ja näib kokkulöödud koorevõina. Siit läheb valmiv või erilistesse puuvannidesse, kus ta seisab, et vesi välja nõrguks.

Edaspidine valmistuskäik on üldiselt sarnane koorevõi valmistusega. Selleks on 2 valtsmasinat, mis pressivad ja vabastavad või liigest veest. Lõpuks läheb või erilisse masinasse, kus lisatakse värviks munakollast. Siis algab soolamine, vormimine-kaalumine ja pakkimine.

Töölisi on 50—70, peale selle ametnikud ja eriteadlased-keemikud.

TAIMEVÕI OMADUS.

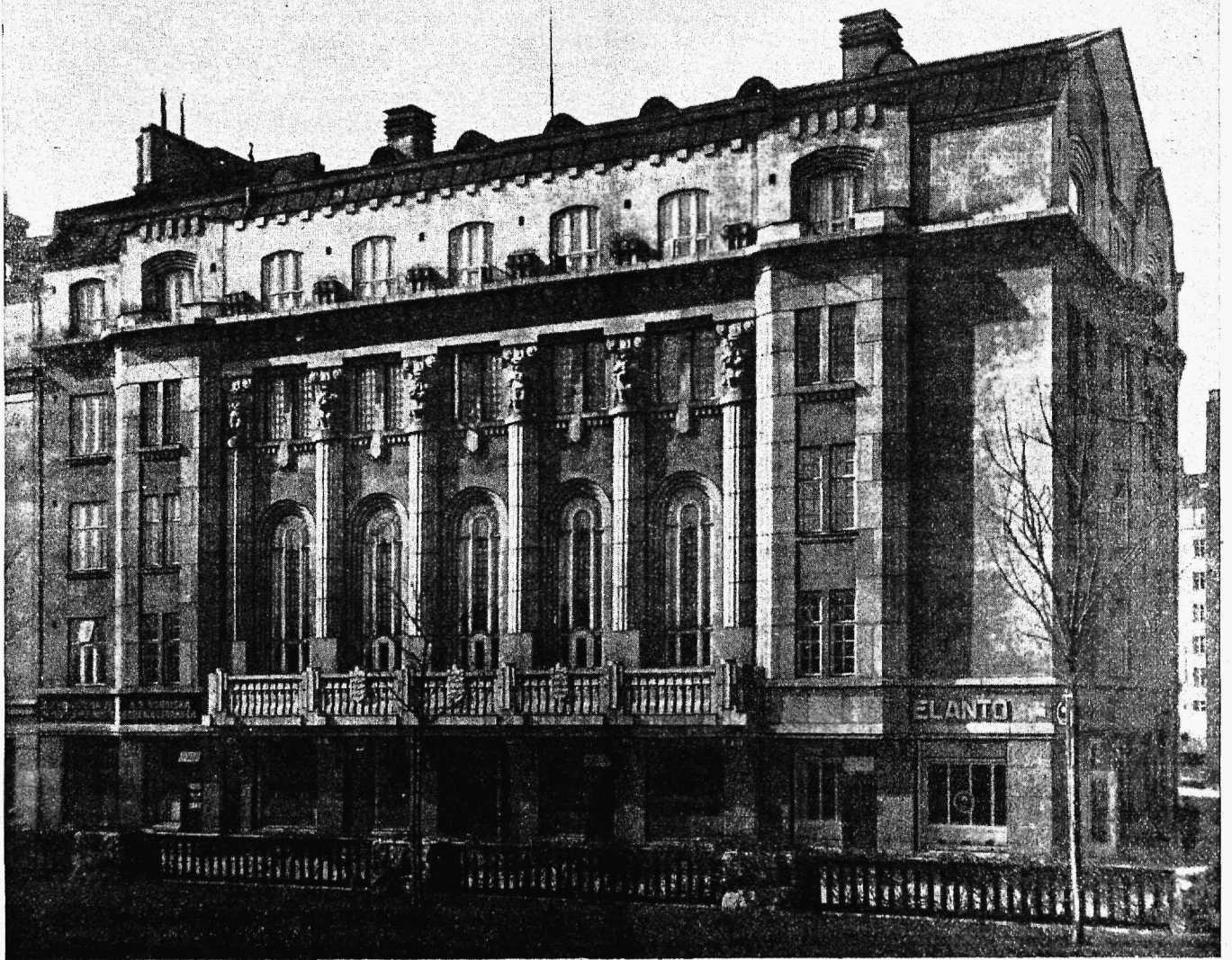
Puudutades taimevõi omaduse ja tarvituse küsimust tuleb märkida, et keemiline analüüs näitab taime- ja koorevõi ühesugust toiteväärtust. Mõlemad sisaldavad 82—84% rasvaineid, ühtlaselt vett jne. Taimevõi nagu koorevõi sisaldab samuti valkaineid ja vitamiine, vahe seisab ainult selles, et ühe peatooraineks on taime-, teisel loomarasvad.

Käsitades taimevõi tarvitamist leiame, et meil tarvitatakse küll 5—15 korda vähem taimevõid (vaata tabelist) ühe elaniku kohta, kui meist jõukamais riiges, nagu Inglismaal, Daanis või Hollandis. Kuid omamaa tööstuse püsiv töö ja saaduste kvaliteet on tunduvalt tõstnud taimevõi tarvitamist.

Et siinjuures on suudetud veel tõrjuda välja pea-aegu täielikult välismaa taimevõi ja juure tõmmatud välisvaluutat — tõstes koorevõi väljavedu — tuleb kõigiti tervitada kodumaa taimevõi tööstusettevõtete edukat edasijõudmist, mille eesotsas on aastaid sammunud eestlasest juhitud taimevõitehas a.-s. *Extraktor*. -ak.

„Olioni” tellimisi

võtavad vastu kõik postiasutised ja paremad raamatukauplused. Tellimishind aastas 6 kr., poolaastas 3 kr. Üksik nr. 50 senti. Address: «Olion» — Tartu.

Ostrobotnia — soome üliõpil. Põhjala osakondade maja

Mõningaid uusi sõnu

Eelmärkus. — Uusi sõnu saadakse: 1) tuletamise teel juba olevaist sõnust, 2) uute tyvisõnade hankimise teel. Viimasel teel saadud sõnad on väärtuslikum lisandus keelele. Uusi tyvisõnu saadakse: a) rahvamurdeist, b) vanemast kirjakeelest, c) soome keelest ja muist lähemaist sugukeelist, d) võõrkeeltest, e) kunstliku loomise teel; s = tähendab soome keelest, k — kunstlikult loodud.

Nimisõnad:

tarm [-u] s — energia, jõud. Hää vaste võõrsõnale „energia“: „tal on tarmu“; tarmukas — energiline.

taust [-a] s — tagasein, tagapõhi, foon: „tumedal taustal paistavad heledad esemed selgesti välja.“

tõik [tõiga] k — fakt, tõsiasi; „tõik“ on tarviline sõna, et asendada võõrakõlalist „fakti“ ja liig pikka ning kahest koosnevat „tõsiasi“; „tõik“ on juba esinend „Loomingus“ (a. 1930, nr. 3, lk. 362).

jallis [jalli] ? — armukade; jallidus — armukadedus, jallistama (kedagi) — armukade olema (kellelegi). Selle sõna autor on K. A. Hermann (juba a. 1901).

nõnge (k) — kangekaelne; nõngus — kangekaelsus.

turvaline (s) — kaitstud, julgeolekuline; turvalisus (ehk uue lõpuga turvalisv) — kaitstud olek, julgeolek: turvalisuse (turvalisve) tunne.

evima (k) — oma olema (saksa „haben, besitzen“): see evib suure väärtuse — see omab, sel on suur väärtus.

mõrvama (k) — mõrtsuka kombel tapma (saksa „ermorden“); mõrv[-a] — mõrtsukatöö.

naasma [naasen] k — tagasi tulema: „naasma“ muudetakse nõnda nagu sõna „tõusma“: „ta naasis välismaalt“; „millal sa naased — ta ei ole veel mitte naasnud — naase kohe — see võib veel naasta“; naas [-u] — tagasitulek: „ootasin piki silmi ta naasu“.

nentima [nendin] k — konstateerima: „arst nentis mõrva“ (= konstateeris mõrtsukatöö); „nenditi terve rida hämmastavaid tõiku“ — konstateeriti terve rida imestama panevaid fakte; „need nendingud osutusid vääraks.“

väisama (k) — võõrsil käima, kylastama, visiiteerima; väise ehk väisang [-u] — kylaskäik, visiit.

Joh. Aavik.

Vastutav ja tegev toimetaja: **David Karopun**. Väljaandja: **Georg Naelapea**. «Postimehe» trükk Tartus, 1930.